



## ПОЛІТИКА РИМСЬКОГО ІМПЕРАТОРА IV СТ. КОСТЯНТИНА I ВЕЛИКОГО СТОСОВНО АРІАНСТВА

*У статті аналізується становище християнської Церкви у першій чверті IV ст.; досліджується еволюція ставлення імператора Костянтина I Великого до аріанства; визначається особистий вплив імператора на вирішення церковного конфлікту.*

Християнська Церква у Східній Римській імперії на початку IV ст. набула значної популярності серед широких верств населення Римської імперії. Проте, переживши жорстокі гоніння та отримавши врешті офіційне визнання, вона не змогла уникнути розбрату в середині самої себе. Серед широких освічених верств населення спостерігалася тенденція повернення до античних традицій, почали з'являтися різновиди християнського вчення, замішані на філософських традиціях минулого. Одним з таких варіантів стало аріанство, засновником якого був пресвітер Александрійської церкви Арій. Сутність аріанства полягала у запереченні християнського догмату троїстості. Погляди Арія знайшли прихильників серед багатьох представників тогочасного суспільства. Це не могло пройти поза увагою ортодоксального напрямку християнства. Розгорілася суперечка, в якій опонентом Арія виступив Александрійський єпископ Олександр. Проблема вийшла за межі конфесії й набула загальноімперського характеру. Імператор Костянтин I не залишився осторонь конфлікту та відіграв значну роль у його вирішенні.

У наукових дослідженнях останніх років дане питання спеціально не розглядалося. З фундаментальних монографій на дану тематику можна виділити роботи російських істориків церкви



— А.Лебедева<sup>1</sup>, М.Е.Поснова<sup>2</sup>, Г.В.Фроловського<sup>3</sup>, М.Тальберга<sup>4</sup>; представників західної історичної науки — Ш.Діля<sup>5</sup>, А.Доніні<sup>6</sup>, Х.А.Дрейка<sup>7</sup>, А.Хант<sup>8</sup>, Р.Вільямса<sup>9</sup>, Б.Ланкона<sup>10</sup>, Я.Буркхарда<sup>11</sup>; російських та вітчизняних дослідників історії Римської та Візантійської імперії — А.П.Каждана<sup>12</sup>, В.П.Оргіша<sup>13</sup>, І.С.Свенцицької<sup>14</sup>, С.І.Ковальова<sup>15</sup>, Ф.І.Успенського<sup>16</sup>, Головащенко С.<sup>17</sup> Проте, ці автори торкалися даної проблеми вкрай побіжно, зокрема розглядаючи її в контексті розвитку Римської імперії та її взаємин з християнською церквою. Тому завдання даної статті полягає у дослідженні еволюції ставлення імператора до аріанства та складних церковних суперечок, які виникли на теренах імперії на початку IV ст.

IV ст. нової ери стало переломним в історії Римської імперії. У цей період Рим поступово втрачав своє значення як центр могутньої держави. Відбувався занепад західної частини імперії. На історичну арену все відчутніше виступала східна її частина. На тлі загальної кризи імперії велику популярність серед народних мас все більше завойовувало християнство. Вже наприкінці I ст. воно значно поширилось на території Римської імперії. Тут утворилася значна кількість християнських общин та церков. Нове віровчення виникло на Сході, у Палестині і звідти поширювалося до Сирії, Фінікії<sup>18</sup>, Кілікії<sup>19</sup>, потім — на о. Кіпр<sup>20</sup> та Едессу.<sup>21</sup>

У IV ст. воно переживало досить нелегкі, сповнені напругою часи — від жорстоких гонінь імператорів Діоклетіана та Галерія на общини, до перетворення, врешті, на офіційну релігію за часів правління імператора Костянтина I Великого та його наступників. З моменту легалізації християнської релігії та початку розробки церковної догматики у християнському середовищі з'являлися та активізували свою діяльність громадяни, невдоволені ортодоксальними канонами християнського віровчення. Почали виникати богословські суперечки з приводу питання основоположних догматів вірування — про співвідношення Бога-Отця і Бога-Сина.<sup>22</sup> Одну з найгостріших суперечок породило аріанське віровчення, яке виникло на початку IV ст. і переросло у першу велику ересь Східної Римської імперії.



В аріанстві спочатку часто вбачали просту суперечку між богословами, яка переросла у складну та заплутану дискусію. Однак, на думку деяких істориків<sup>23</sup>, дійсне значення та зміст цього конфлікту полягали в іншому. Він вмістив у собі політичні, соціальні та національні мотиви, до яких додавалися протиріччя з приводу віровчення та способу релігійного життя.

Місцем найбільшої концентрації християнського вільнодумства став Схід імперії. На це були об'єктивні причини. Так, на початку IV ст. поширення християнства в різних частинах Римської імперії позначено нерівномірністю. Італійський історик Амброджо Доніні, чия концепція видається нам найбільш обґрунтованою, виділяє три основні зони християнізації імперії:

1) ареал найбільшого проникнення християнства – Мала Азія, особливо Фрігія, Віфінія і Понт Евксінський – аж до кордонів Кавказу, Вірменія, включаючи райони на захід від Євфрату, острова Егейського моря, а також окремі зони Едесси;

2) зона, де християнство охопило значну частину населення, але не мало визначального впливу: Греція, Македонія, Сирія, деякі міста Палестини, Єгипту, Африки та Нумідії, Рим та його околиці, узбережжя Північної Італії та Сицилії, Іспанія і Галлія аж до центрального європейського масиву;

3) Палестина, частина Аравії і Месопотамія, Епір, Далмація, Центральна та Північна Італія, дунайські провінції. Мезія і Паннонія, Кіренаїка, Лівія і Мавританія – райони, де процеси християнізації ледве починалися.<sup>24</sup>

Ізольовані християнські общини спорадично зустрічалися також на північному узбережжі Чорного моря та в Криму, на півночі Галлії, у Бельгії, вздовж Рейну, в Реції і Норику, навколо Віндобона (теперішнього Відня) і на британських островах, включаючи Губернію (латинська назва Ірландії).<sup>25</sup>

Висока концентрація християнського населення на сході Середземноморського басейну і перенесення політичного та адміністративного центру імперії у Візантію вплинули на зміну імператорської політики стосовно християнства та спричинили до появи ряду варіантів цього вчення.

Причини зростаючої популярності християнства серед на-



селення держави криються, насамперед, у кризі античної релігії. Традиційна римська релігія була вже не в змозі задовольнити духовні потреби тогочасного суспільства. Як зазначає І.С.Свенцицька<sup>26</sup>, це особливо чітко простежувалося у містах Малої Азії, Греції, Італії. Відбувалася криза полісної релігії, котра проявлялася у значному падінні авторитету древніх античних богів. Ще одним проявом кризи стала поява офіційних культів, що обслуговували органи влади. Це проявлялось у спорудженні пам'ятників та барельєфів обожествленному Демосу, Ареопагу, Римському сенату.<sup>27</sup> Такий стан міг свідчити про завуальовану, ще не до кінця усвідомлену потребу імперської влади у сильній ідеологічній підтримці з боку Церкви. Згодом ця потреба буде втілена в життя завдяки одержавленню християнства. Особливою популярністю у перші століття нової ери в Римській імперії користувалися чаклунство, магія та віра у пророкування, що також свідчило про невдоволення населення релігією предків, про духовні пошуки в середовищі римського суспільства.

Привабливі ідеї християнства призвели до звернення до нової релігії багатьох жителів Римської імперії. Хоча на початок IV ст. християни становили тільки до 5 відсотків від усього населення імперії<sup>28</sup>, однак, очевидно, це були тільки офіційні, охрещені християни. Набагато більше серед прибічників християнства було тих, хто симпатизував новому різновиду вірування. Їх не так вже і легко виявляли, адже фактично вони являлись язичниками, продовжували виконувати язичницькі обряди. До нової релігії значна маса громадян тільки придивлялася, зважуючи можливість в майбутньому вступити до її лав.<sup>29</sup>

З самого початку виходу на історичну арену християнство залучало до своїх лав людей різного соціального та майнового стану, однак, серед його поборників переважали представники нижчих, бідних прошарків суспільства.<sup>30</sup> Проте, у II – III ст. спостерігається перехід в нову релігію значної частки знатних і багатих людей, зокрема навіть тих, хто мав безпосереднє відношення до імператорського двору.<sup>31</sup> Серед потенційних християн були навіть представники імператорських сімей. Траплялося,



що й самі імператори ставилися до цього вчення прихильно, або навіть таємно сповідували його. Так, при дворі імператора Олександра Севера нараховувалося багато християн,<sup>32</sup> а сам імператор та його спадкоємець були оголошені таємними християнами.<sup>33</sup> Двір Діоклетіана переповнювали християни, як і двір Констанція Хлора і Ліцинія.<sup>34</sup> А імператор Костянтин Великий взагалі офіційно вважався першим християнським імператором. І то незважаючи на те, що прийняв він хрещення тільки на смертному одрі.

В особі апологетів християнство отримало людей освічених, особливо серед представників гностичного християнства зустрічалися високо інтелектуальні особистості та знані мислителі високого рангу.<sup>35</sup> У другій половині II ст. у Александрії відкрито школу християнського богослов'я, яку очолював спершу Климент Александрійський, а потім Оріген. Видатні особистості: філософи, адвокати, вчителі ораторського мистецтва – риторики, які прийняли християнство та були причетними до становлення християнського богослов'я, створювали теологічні праці, оприлюднювали своє розуміння неоднозначного ставлення християнства до античної культури: вони критикували її, але при цьому багато що з неї запозичували. Завдяки діяльності таких особистостей до лав християнської церкви залучалося багато освічених людей. Християнська релігія отримала значне поширення і у сільській місцевості, на периферії Римської імперії, отримуючи нових членів з середовища рабів та колонів.

Різні верстви населення сприймали християнське віровчення по-різному: одні осмислювали канони Церкви, спираючись на свій досвід та освіченість, а інші, за браком освіти, сприймали все тільки на віру. Як бачимо, вже тоді, на етапі становлення, християни формально розкололися на дві групи: вихідців з міського середовища, освічених, вихованих на традиціях античності, обізнаних із здобутками філософських вчень людей, та представників сільської бідноти, котрі знайшли у християнських догмах відповіді на свої насущні питання і задоволювалися ними, більше не бажаючи нічого знати та розмірковувати. Саме з представників другої групи виходили релігійні фанати-



ки. Можливо, саме тоді й окреслилися передумови для виникнення суперечки в середині Церкви на початку IV ст.

Імператор Костянтин I Великий відіграв вирішальну роль в історії християнства і створив останню всесвітню імперію.<sup>36</sup> Він поставив його на твердий ґрунт офіційного визнання. З часів правління Костянтина язичницька імперія почала перетворюватись на імперію християнську. Союз імператора з християнською Церквою носив, перш за все, політичний характер. Від правління Костянтина християнство почало набувати вирішального значення в ідеологічному житті імперії, а християнська Церква поступово перетворювалася на привілейовану структуру. Імператор розглядався як захисник і покровитель, охоронець порядку та єдності в церкві.

Християнство обожувало не самого імператора, а його владу. Воно санкціонувало і освячувало режим необмеженої монархії. Сучасник Костянтина – єпископом Євсевій Кесарійським<sup>37</sup> розробив християнську концепцію «божественного походження» і характеру імператорської влади. Імператор не Бог, але він обраний богом і, таким чином, є посланником Бога на землі та править за допомогою Сина Божого. Євсевію належить і розробка концепції християнської держави – імперії, як держави християн на чолі з імператором – її світським главою, правителем християнських підданих.

Імператор Костянтин I Великий народився у місті Нісса (нині Ніш), що знаходиться на території Сербії<sup>38</sup>, в родині римського воєначальника Констанція Хлора, який служив при дворі імператора Діоклетіана. Точні відомості про рік народження Костянтина відсутні. Так, якщо вірити Євсевію, скоріше за все, він народився 274 р.<sup>39</sup> Матір'ю його була проста жінка, донька власника трактиру – Єлена. Неофіційний шлюб<sup>40</sup> батьків Костянтина був недовговічним. У 293 р. Констанція Хлора проголошено кесарем західної частини Римської імперії. За новими правилами престолонаслідування Констанцій Хлор змушений був залишити Єлену і одружитися із прийомною донькою Августа Максиміана Геркулія, Феодорою.<sup>41</sup>

Юність майбутнього імператора пройшла при дворі прави-



теля Діоклетіана у Нікомідії, куди Константина відправлено наприкінці III ст. чи то з метою виховання, чи як заложника.<sup>42</sup> Можливо вже тоді Костянтин перейнявся ідеями християнства, оскільки його прибічників було чимало при дворі. Відомо, що мати Костянтина Єлена була християнкою і мала неабиякий вплив на духовне становлення та світогляд свого сина.<sup>43</sup> Батько імператора, Констанцій Хлор, також завоював собі гарну репутацію у церковних істориків того часу. Євсевій пише, що він «був одним із найславетніших монархів наших»<sup>44</sup>. До того ж, за свідченнями Євсевія, він прихильно ставився до християн: «Протягом усього свого правління він весь свій дім, разом з дітьми, дружиною і домашніми, присвятив єдиному цареві усіх – Богу»<sup>45</sup>. Однак, це не свідчить про те, що Констанцій Хлор був християнином, як не був він і язичником. Можливо, він просто симпатизував християнам, адже таких потенційних християн у той час в імперії була вже достатня кількість.

При дворі Константин проявив себе як здібний та обдарований юнак. Він любив військові ігри, брав участь у навчальних турнірах і військовій підготовці. У молодому віці Костянтин виявив задатки досить непоганого полководця, сміливого і відважного воїна. Це підмітив Галерій, який вбачав у Костянтині потенційного суперника. У 305 р., після зречення престолу Діоклетіаном, Галерій зробив Костянтина своїм заручником, боячись, що той, маючи підтримку в армії, зможе легко захопити владу. Батько Костянтина – Констанцій Хлор у той час був при смерті, і, щоб побачитись із сином, надіслав Галерію листа з проханням відпустити до нього сина. Але Галерій не мав наміру відпускати Константина від себе живим. Спроба нейтралізувати сина Констанція виглядала ризикованою, тому що Костянтин користувався повагою серед громадян, особливо, в армійських колах. Після низки невдалих спроб Галерія знищити Костянтина, тому довелося тікати.<sup>46</sup> У 306 р. помер батько Констанцій Хлор і Костянтин було проголошено Августом.<sup>47</sup> Однак, до смерті Галерія він поширював свою владу тільки на колишню область батька.<sup>48</sup> Константину довелося ще довго боротися із суперниками за владу. У 312 р. ця боротьба закінчи-



лася перемогою, коли війська останнього суперника Максенція були розгромлені в битві біля Мільвіанського, мосту поблизу містечка Червоні Скелі неподалік Риму.

З цією битвою пов'язане й легендарне навернення Костянтина у християнство. Про це можемо судити лише за свідченнями (як правило, легендарними) його сучасників, а також ряду церковних істориків. Одна з таких легенд розповідає, що напередодні битви з Максенцієм Константин побачив у небі палаючого хрестоподібного стовпа із написом: «Цим переможеш!» Пізніше, вночі йому явився Христос і наказав зробити прапор із символікою побаченого знамення, що імператор і повелів зробити. Після цих подій Костянтин здобув блискучу перемогу над військом ворога, а сам Максенцій потонув у річці.<sup>49</sup> Після цієї незвичної події Костянтин привернувся до християнства.

У 313 р. двоє правителів імперії – тимчасові союзники і майбутні непримиренні вороги – Костянтин і Ліциній – (обнародували едикт, за яким християни отримували свободу богослужіння.<sup>50</sup> Сталася ця значна для християнського світу подія у Медіолані (Мілані) і отримала назву «Міланський едикт» про віротерпимість.<sup>51</sup> Документ остаточно визнавав припинення гоніння на християн.<sup>52</sup> Терор свого часу приніс багато бід і зла, спричинив зловживання на місцях, адже значну кількість потрібних для держави людей знищили в ім'я боротьби.<sup>53</sup> Згідно з «Міланським едиктом»<sup>54</sup>, християни мали право відкрито відправляти свій культ. Церковні організації могли відтепер володіти будь-яким майном, в тому числі і нерухомим (з цього моменту починається зростання земельних володінь церкви). Конфісковане до того майно поверталось християнам. Формально християнство ставало, відтак, тільки одним із численних дозволених культів імперії.<sup>55</sup> Вищезгаданий едикт, як свідчать його статті, проголошуючи фактично повну свободу віросповідання, все ж пояснює необхідність її легітимності дуже обережно. З огляду на політичні мотиви, така обережність імператорів у зміні політики стосовно християн певною мірою виправдовує себе. Імператор Костянтин вважав, що перехід від політики гоніння до повного визнання і прийняття





християнства повинен здійснюватись поступово. Можливо, що Костянтин і сам ще не розібрався до кінця у своїх релігійних уподобаннях. Він провів політику не завжди ідентичну його власним поглядам.<sup>56</sup>

Після перемоги над Максенцієм Константин став єдиним правителем Західної Римської імперії. У східній частині імперії на престолі утвердився співправитель Костянтина – Валерій Ліциніан Ліциній, який після смерті Галерія в 311 р. був проголошений Августом. Таке співіснування двох правителів у Римській імперії тривало до 323 р., коли Костянтин напав на Ліцинія і розгромив його армію. З 323 р. Костянтин – єдиний правитель обох частин імперії.<sup>57</sup>

У IV ст. Церква стала привілейованою духовною організацією, її ієрархам надано чимало прав. Але християнські догмати залишалися предметом широкого обговорення, що породжувало величезну кількість ересей та релігійних рухів, що відображали суспільну думку і настрої різних прошарків населення.<sup>58</sup> Ледве отримавши визнання, церква відразу почала використовувати державні засоби насилля для вирішення своїх внутрішніх суперечностей. Імператори, в основному, підтримували офіційну Церкву при виникненні внутрішніх суперечок. А та, в свою чергу, дотримувалася вимог імператора. Відомо, наприклад, що галльські єпископи, зібравшись у Арлі у 315 р.<sup>59</sup>, заборонили християнам дезертирувати з армії під страхом відлучення від церкви. Однак лояльності з боку християнської церкви до імператора було недостатньо. Державній владі потрібна була єдина церква з єдиною ідеологією, а у християнстві, після його легалізації, суперечності з теологічних питань спалахнули з новою силою.

У період широкого інтенсивного поширення аріанства та розростання христологічної суперечки у християнській церкві у 322 – 323 рр., імператор Константин не мав змоги звернути на це увагу, воюючи за владу зі своїм співправителем. Восени 323 р.,<sup>60</sup> після отриманої перемоги, у новому амплуа єдиновладного правителя імперії, Костянтин узявся за вирішення церковного конфлікту. Він написав Арію та єпископу Олександрю листа,



в якому виклав свою позицію стосовно релігії: « я дуже хотів би, щоб учення усіх народів про божество було приведене до єдиного ладу»<sup>61</sup>. Імператора дуже стурбувала сварка і він прагнув примирити ворогуючі табори: «Як жорстоко вразила мій слух, або краще сказати, саме серце, звістка про те, що між вами виникли непорозуміння оголошую про своє право бути посередником у вашому конфлікті і покровителем миру між вами»<sup>62</sup>. Константин закликав до єдності у питаннях віровчення, зазначаючи, що «подібні суперечки – справа голоти, і більше підходять дитячому невігластву, ніж розуму людей освічених і мудрих. Хай буде у вас одна віра, одне розуміння, один заповіт Всевишнього.»<sup>63</sup>

Імператор прагнув єдності і спокою в Церкві, бажаючи остаточно закріпити за християнством статус ідеологічної опори своєї імперії та поставити Церкву на службу державі. Тож суть суперечки, розбіжності у поглядах між Арієм та Александром його не хвилювали. Так само, як не вбачав він чогось значного та небезпечного у самому аріанстві. Однак, розбіжність поглядів між церковними кланами та ієрархами Церкви могла сильно підірвати власні позиції імператора, котрі не позначалися стабільністю у Східній частині імперії. Прагнучи зберегти спокій у державі, Костянтин написав ще одне послання, на цей раз до прямого винуватця конфлікту – Арія. У листі він намагався повернути Арія в «істинну» віру та відвернути кровопролиття, що могло виникнути<sup>64</sup>. Однак, примирити опонентів не вдалося. Тому, врешті, вирішено скликати Собор, на якому суперечливі питання винесли на суд широкому загалу представників Церкви.

Перший Вселенський Собор відбувся у 325 р. у м. Нікея. Дата його проведення міститься у праці «Церковна історія» Сократа Схоластика: «Він (Нікейський Собор – О. Ж.) відбувся у консульство Павліна і Юліана, у двадцятий день місяця травня, – це був 636 рік від Александра, царя Македонського».<sup>65</sup> Тобто, діяльність Собору тривала з кінця травня по кінець липня 325 р.

На Нікейському Соборі вчення Арія було засуджене та проголошене ересю. Костянтин підтримав і власноруч підписав



Символ Віри, запропонований опонентами Арія. Для з'ясування позиції Константина I вартим уваги є заключне послання імператора до усіх єпископів і народів, в якому він наголосив: «Аріанство є нечестивим і єретичним вченням» і закликав знищувати твори Арія та його прибічників.<sup>66</sup>

Отже, політика імператора Костянтина I Великого по відношенню до аріанства та суперечок, які воно спричинило, збудивши суспільство, носила однобокий продержавницький характер. Костянтина турбували, насамперед, спокій в державі, єдність всіх частин імперії. А конфлікт, спричинений аріанством, міг порушити співвідношення сил та підірвати значною мірою авторитет імператора, котрий ще тільки освоювався з високим статусом одноосібного глави держави. Підтримка сильної церкви, що освячувала його сан, була дуже необхідною.

- 
1. Лебедев А.П. Эпоха гонений на христиан и утверждение христианства в греко-римском мире при Константине Великом.– М., 1994.
  2. Поснов М.Э. История христианской церкви.– Брюссель, 1994.
  3. Фроловский Г.В. Восточные отцы IV века.– М., 1992.
  4. Тальберг Н. История христианской церкви.– М.; Нью-Йорк, 1991
  5. Диль. Ш. История Византийской империи.– М., 1948.
  6. Донини А. У истоков христианства.– М., 1979.
  7. Drake H.A. In praise of Constantine. A historical study and new translation of Eusebius Tricennial Orations.– Berkeley, 1975.
  8. Ann Hunt. What are they saying about Trinity?– New-York: Paulist Press, 1998.
  9. Arius: Heresy and tradition by Rowan Williams.– London: Darton, Longman, and Todd, 1987.
  10. Lancon, Bertrand, Constantin: (306-337).– Paris, 1998.
  11. Буркхард Я. Век Константина Великого.– М., 2003.
  12. Каждан А.П. От Христа к Константину.– М., 1965.
  13. Оргиш В.П. Античная философия и происхождение христианства.– Минск, 1986; Оргиш В.П. Истоки христианства: культурно-исторический генезис.– Минск, 1991.
  14. Свенцицкая И.С. От общины к церкви.– М., 1985.; Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории.– М., 1988.

15. Ковалев С.И. Основные вопросы происхождения христианства. – М.; Л., 1964.

16. Успенский Ф.И. История Византийской империи. – СПб., 1927.

17. Головащенко С. Історія християнства. – К., 1999.

18. Діяння апостолів, 9.20.

19. Там само. 15.23.

20. Там само. 13.

21. Eusebius. Historia Ecclesiastica, I, 13.

22. История Византии: В 3-х т. – М., 1968. – С. 158-159.

23. Диль Ш. История Византийской империи. – М., 1948. – С. 47; (див. також: Донини А. У истоков христианства. – М., 1979. – С. 243.)

24. Донини А. Вказ. праця. – С. 239.

25. Историк церкви М. Е. Поснов виділяє 4 основні зони. християнізації імперії: 1) Провінції та області, де християнське населення складало половину. Це усі області Малої Азії за винятком мало населених і залишених поза увагою областей в середині півострова і на півдні, котрі завжди були мало значними в культурному відношенні. До них відноситься частина Фракії, Вірменія та, очевидно, о. Кіпр і Едесса; 2) провінції, де християни склали значну частину населення, мали вплив на владні структури, і християнство могло вільно суперничати з усіма іншими релігіями. До цієї категорії можна віднести Антіохію і Келесирію, Александрію з Єгиптом і Фіви. Нова релігія тут вже глибоко поширилася серед бідного, негрецького населення. Сюди ж можна віднести Рим, частину Італії, Африку і Нумідію, південну Іспанію, деякі (прибережні) частини Ахайї, Фессалії, Македонії і острова, а також південні області Галлії разом з долиною Рони; 3) провінції, де християнство було не досить поширеним. До цієї зони можна віднести Палестину, Фінікію, Аравію, деякі місця в Месопотамії, внутрішній частині Ахайї, Македонії, Фессалії, Епіру, Дарданії, Далмації, Мізії і Паннонії, північну і внутрішню частину середньої Італії і східну верхню Італію, південну Францію, Бельгію, Германію, Мавританію, Триполітанію, деякі частини Іспанії; 4) провінції та області, де християн було дуже мало. До них належать міста старої країни філістимлян, північні і північно-західні береги Чорного моря, західна верхня Італія, середня і верхня Галлія. // Поснов М. Э. Вказ. праця. – С. 80.



26. Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории.– М., 1988.– С. 37.
27. Там само.– С. 38.
28. Див.: Спасский А. Обращение императора Константина Великого в христианство. Сергиев Посад, 1904.– С. 5-19; Буасье Г. Падение язычества. Исследование последней религиозной борьбы на Западе в IV веке.– М., 1892.– С. 16.
29. Baker G. P. Constantine the Great and the Christian Revolution.– New-York, 1969. P. 155.
30. Васильев А.А. Лекции по истории Византии.– П.Г. 1917.– С. 48-49.
31. Свенцицкая И.С. Вказ. праця.– С. 131.
32. Eusebius. Hist. Eccles., VI.28.
33. Там само.– VI.34.
34. Поснов М. Э. Вказ. праця.– С. 83.
35. Там само.– С. 81-82.
36. История Византии.– С. 150.
37. Eusebius. Vita Constantini. (Див. також: Евсевий Памфил. Жизнь блаженного Василевса Константина. М., 1998.
38. Поснов М. Э. Вказ. праця.– С. 250; Буркхард Я. Век Константина Великого. М., 2003.– С. 256.
39. Eusebius.– V.– С., I, 5.
40. Буркхард Я. Вказ. праця.– С. 256.
41. Поснов М. Э. Вказ. праця.– С. 250.
42. Eusebius.– V.– С., I, 19; II, 51.
43. Theodoret. Historia Ecclesiastica, I, 18.
44. Eusebius.– V.– С., I, 12.
45. Там само. I, 17.
46. Там само. I, 12-30.
47. Август – титул старшого правителя Римської імперії. Імперією правило чотири особи:двля августів та двое кесарів.
48. Поснов М. Э. Вказ. праця.– С. 251.
49. Socratis Scholastici. Historia Ecclesiastica, I, 2.
50. Eusebius. Hist. Eccles., X, 4.
51. Свенцицкая И.С Вказ. праця.– С. 175.
52. Найжорстокіші переслідування християн відбувалися за часів



правління імператора Діоклетіана (303–304 рр.)

53. Eusebius. Hist. Eccles., IX, 9.
54. Там само. X, 4.
55. Свенцицкая И.С. Вказ. праця.– С. 175.
56. Drake Н. In Praise of Constantine: Historical Study and Mew Translation on Eusebius' Tricennial Orations // University of California Publications: Classical Studies, vol. 15, Berkeley-Los Angeles, 1976. P. 28.
57. Socratis Scholastici. Hist. Eccles., I, 4.
58. Курбатов Г.Л. Ист. Византии.– М., 1984.– С. 44.
59. Свенцицкая И.С. Вказ. праця.– С. 177.
60. Буркхард Я. Вказ. праця.– С. 275.; Успенский Ф.И. Ист. Византийской империи.– СПб., 1927.– С. 90 та інші.
61. Eusebius.– V.– С., 2.68.
62. Там само. 2.68.
63. Socrates Scholasticus. Hist. Eccles. III.7. (Див. також: Сократ Схоластик. Церковная история.– М., 1996.– С. 16.)
64. Деяния Вселенских Соборов, изданные в русском переводе при Казанской духовной академии.– Казань, 1859.– Т. 1.– С. 75-77; Eusebius. V. С. 2.68.
65. Socrates Scholasticus. Hist. Eccles., I.13.
66. Деяния Вселенских Соборов... С. 179.

*Olesya Zhdanovich*

**EASTERN ROMAN EMPIRE IN THE IV CENTURY:  
POLICY OF THE EMPEROR CONSTANTINE  
THE GREAT TOWARDS ARYANISM**

**In the article, the status of Christian Church in the first quarter of 4th century a .C. is analyzed; the evolution of the Emperor Constantine the Great's attitude towards Aryanism is under research; the Emperor's personal influence on the solution of the ecclesiastic conflict is determined.**

